

УДК 330.322:336.71:336.76

В. С. Амбарчян, аспірант
*ДВНЗ “Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана”*

ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ НА ФОНДОВОМУ РИНКУ

У статті досліджено роль і місце інвестиційних операцій банків у загальній структурі фінансових операцій на фондовому ринку. Розглянуто структуру фондового ринку як сукупності ринків фінансових інструментів із окресленням на ньому місця операцій із банківського фінансового інвестування. Визнано за доречно розглядати банки як інституційних інвесторів у процесі здійснення ними інвестиційної діяльності. Запропоновано спростити процедуру залучення банків до інвестиційних процесів на фондовому ринку шляхом скасування окремих правил і положень.

Ключові слова: фінансові інвестиції банків, фондовий ринок, інституційні інвестори, банківська ліцензія.

Постановка проблеми. Інвестиційна діяльність банків на фондовому ринку передбачає придбання пайових і боргових цінних паперів з їх подальшим розміщенням в інвестиційних портфелях з метою отримання прибутків або набуття суттєвого впливу чи контролю над об'єктом інвестування. Така діяльність вимагає наявності відповідного середовища та дієвої інфраструктури, що здатні забезпечити формування економічних відносин та зв'язків між інвесторами та об'єктами інвестування з приводу розміщення та залучення вільних грошових ресурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню фінансової діяльності банків на фондовому ринку присвячені праці багатьох науковців і вчених, серед яких на особливу увагу заслуговують доробки Л. Л. Ігоніної [6], О. М. Юркевича [13], Б. Л. Луців [7], М. А. Гольцберга [1], І. О. Школьник [12]. Проте в роботах зазначених авторів інвестиційна діяльність банків досліджувалася в контексті загальнофінансових операцій фондового ринку без деталізованого висвітлення особливостей її здійснення.

Невирішеними залишаються окремі питання організації діяльності банків на фондовому ринку, зокрема процедура придбання цінних паперів від свого імені та за власний рахунок без використання послуг професійних посередників фондового ринку, а також спрощення процедур

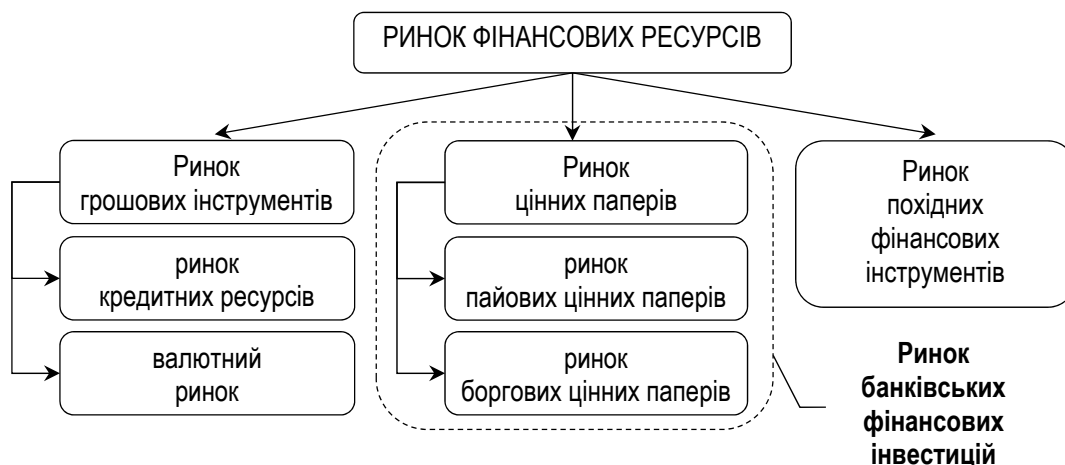
отримання банками прав на участь в операціях купівлі-продажу фінансових інструментів на ринку фінансових ресурсів.

Мета статті полягає у визначенні місця інвестиційних операцій банків у загальній структурі фінансових операцій на фондовому ринку, ідентифікації суб'єктів інвестиційної діяльності та висвітленні процедури їх взаємодії в процесі придбання цінних паперів на фондовому ринку, а також визначенні правил отримання банками ліцензії на участь у торгах на Українській фондовій біржі.

Виклад основного матеріалу. Процедурі розміщення цінних паперів в інвестиційних портфелях з метою отримання прибутків, набуття контролю або суттєвого впливу передуює процес їх придбання на фондовому ринку. Банківські операції із придбання цінних паперів мають фінансовий характер, а отже, здійснюються на ринку фінансових ресурсів. Разом з тим інвестиційний характер таких операцій дозволяє віднести їх до групи економічних відносин, що виникають на інвестиційному ринку. Двосторонній характер фінансово-інвестиційних операцій банків вимагає дослідження взаємозв'язків між фінансовим та інвестиційним ринками та визначення місця банків-інвесторів у даних економічних середовищах.

Фінансовий ринок – це “сукупність економічних відносин з приводу перерозподілу тимчасово вільних фінансових ресурсів між населенням (домогосподарствами), суб'єктами господарювання та державою через систему фінансових інститутів на основі взаємодії попиту та пропозиції” [12, с. 15]. У “класичній” структурі фінансового ринку, запропонованій М. А. Гольцбергом [1, с. 10], виділено три підгрупи – кредитний ринок, ринок цінних паперів і валютний ринок. Ринок цінних паперів включає ринки боргових, пайових і похідних фінансових інструментів. Зважаючи на економічну сутність фінансових інвестицій банків – купівля пайових та боргових цінних паперів – межа їхньої діяльності окреслена відповідними сегментами ринку цінних паперів, не включаючи операції з деривативами.

Якщо враховувати той факт, що на фінансовому ринку здійснюються виключно операції з купівлі-продажу фінансових інструментів, структуру фінансового ринку можна представити як сукупність ринків фінансових інструментів – грошових інструментів, цінних паперів і похідних фінансових інструментів (рис. 1). За такої структури ринок банківських фінансових інвестицій повністю охоплює ринок цінних паперів як середовище торгівлі пайовими та борговими фінансовими інструментами.

Рисунок 1 – Структура ринку фінансових ресурсів як середовища торгівлі фінансовими інструментами

Джерело: складено автором.

Разом з тим операції банків з придбання цінних паперів на фондовому ринку вимагають їх віднесення до групи операцій інвестиційного характеру, а отже, і до сфери відносин інвестиційного ринку. М. І. Диба та Є. А. Поліщук визначають інвестиційний ринок як “економічне середовище, суспільно-економічні відносини на якому формуються між суб’єктами господарювання з приводу купівлі й продажу інвестиційних товарів за сформованими цінами” [2, с. 11]. Інвестиційний ринок охоплює як реальні, так і фінансові інвестиції, причому лише останні стосуються банківських інвестиційних операцій з цінними паперами – “вкладень власних і залучених фінансових ресурсів у фондові активи суб’єктом операцій від свого імені” [7, с. 18].

Підсумовуючи вищевикладене, належність банківських фінансових інвестицій до фінансового та інвестиційного ринків визначається двоїтим характером цих операцій, оскільки їх фінансова складова характеризує об’єкт операцій – фінансові інструменти, а інвестиційна – мету здійснення – розміщення грошових ресурсів для отримання прибутків.

На ринку банківського фінансового інвестування єдиними інвесторами є банки. У Законі України “Про цінні папери та фондовий ринок” визнано два типи інвесторів – інвестори в цінні папери та інституційні інвестори. Інвестори в цінні папери визначаються як фізичні та юридичні особи, що набули права власності на цінні папери та права отримувати доходи за ними. У свою чергу, інвестиційними інвесторами класифікуються “інститути спільного інвестування, інвестиційні фонди, взаємні фонди інвестиційних компаній, недержавні пенсійні фонди, фонди банківського управління, страхові компанії, інші фінансові

установи, які здійснюють операції з фінансовими активами в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб” [3]. На підставі наведених визначень банки на фондовому ринку виступають у ролі “інвесторів у цінні папери”, що не виключає можливості їх віднесення до категорії “інституційні інвестори”. З одного боку, банки на фондовому ринку придбають цінні папери від свого імені за власні ресурси. Разом з тим джерело отримання цих грошових ресурсів – кошти фізичних та юридичних осіб на депозитних та поточних рахунках – дозволяє віднести їх до групи інституційних інвесторів, що, залучаючи ресурси третіх осіб, здійснюють інвестиційні операції, доходи від яких спрямовуються на погашення заборгованості за залученими ресурсами та формування власного прибутку. Беручи до уваги наукові доробки О. М. Юркевича, банки в структурі інвесторів фондового ринку розміщуються в підгрупі інституційних інвесторів банківського типу групи “інституційні інвестори” [13, с. 154] поряд з індивідуальними та корпоративними інвесторами.

До групи продавців цінних паперів належать небанківські фінансові установи, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, банки (включно з НБУ) та нефінансові підприємства. Завдання з регулювання операцій на фондовому ринку покладені на Національний банк України, Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку України та Міністерство фінансів України. Посередниками в торгових операціях виступають професійні учасники фондової біржі.

Відповідно до чинного законодавства банківським установам дозволено поєднувати діяльність з надання фінансових послуг і професійну діяльність на фондовому ринку, а отже, в процесі придбання цінних паперів вони можуть не користуватися послугами дилерів, брокерів та інших посередників, натомість купують цінні папери від свого імені, за власною ініціативою та за власний рахунок. Саме тому в процесі придбання фінансових інструментів безпосередньо беруть участь два головних учасники – продавець цінних паперів та банк-інвестор, а процедура придбання в узагальненому вигляді включає три етапи: розміщення банком заявки на купівлю цінних паперів, укладання між банком і продавцем цивільно-правового договору на придбання цінних паперів та виконання угоди шляхом зарахування коштів на рахунок продавця та отримання банком придбаних фінансових інструментів.

Операції банків з купівлі та продажу цінних паперів здійснюються спеціалізованими структурними підрозділами, формування яких затверджено на законодавчому рівні в Положенні щодо організації діяльності банків та їх відокремлених підрозділів при здійсненні ними професійної діяльності на фондовому ринку. Детальні правила функціонування

такого підрозділу визначаються на підставі затвердженого керівництвом банку внутрішнього положення, що містить вимоги щодо мети та конкретного виду професійної діяльності, наявності відповідальних керівників та фахівців, наявності технічного та програмного забезпечення, обмежень на обмін інформацією з іншими структурними підрозділами банку, а також забезпечення захисту інформації від несанкціонованого втручання [8].

В офіційних джерелах відсутня інформація про обсяги торгових операцій банків, що здійснюються з метою фінансового інвестування, проте наявна статистична інформація щодо торговельної активності банків на фондовому ринку дозволяє стверджувати про їх зростаючу роль в операціях з купівлі-продажу фінансових інструментів. Аналіз звітів НКЦПФР [4, с. 28; 5, с. 18; 10, с. 22] показав, що частка банків у загальній сумі проведених торгових операцій на фондовому ринку зросла з 22 % у 2004 році до 39 % у 2009 році (табл. 1). У 2010 році частка торгових операцій банків на фондовому ринку, незважаючи на абсолютне зростання показника до 844,09 млрд. грн., знизилася до 24 %, що пояснюється зростанням частки інвестиційних компаній у загальній сумі торгових операцій до 20 %.

Таблиця 1 – Динаміка частки виконаних договорів з торгівлі цінними паперами банками України на фондовому ринку

Рік	Учасники торгівлі на фондовому ринку							
	Усього, в тому числі		Торгівці цінними паперами		Банки		Інвестиційні компанії	
	обсяг, млрд. грн.	%	обсяг, млрд. грн.	%	обсяг, млрд. грн.	%	обсяг, млрд. грн.	%
2004	321,3	100	216,2	67,3	70,9	22,1	34,2	10,6
2005	403	100	250,9	62,2	129,9	32,2	22,8	5,7
2006	492	100	309,9	62,9	150,9	30,6	31,8	6,5
2007	754,3	100	452,5	59,9	275,8	36,6	26	3,45
2008	883,43	100	535,03	60,6	301,01	34,1	47,39	5,4
2009	1 067,3	100	617,9	57,9	421,57	39,5	25,08	2,6
2010	1 537,8	100	844,1	54,9	381,7	24,8	312	20,3

Ведення господарської діяльності банками в межах української економічної системи значно ускладнюється неієспроможністю державних органів і нерозвиненістю ринкової інфраструктури. В основі

визначених факторів – відсутність належної правової основи для забезпечення ефективного функціонування фондової біржі.

Перешкодою для банків на шляху вступу до вітчизняної фондової біржі є бюрократичні обмеження та необхідність отримання спеціальної ліцензії на провадження торговельної діяльності на ринку. На законодавчому рівні затверджено, що членами Української фондової біржі ПФТС можуть стати ті банки, що “мають ліцензію на право провадження діяльності з торгівлі цінними паперами” [11]. Така ліцензія видається Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР), а процедура її видачі регулюється Порядком та умовами видачі ліцензії на провадження окремих видів професійної діяльності на фондовому ринку, переоформлення ліцензії, видачі дублікату та копії ліцензії № 345 [9]. Проте якщо звернутися до Закону України “Про банки і банківську діяльність”, банківська ліцензія надає банку право на здійснення банківських та інших фінансових послуг, серед яких зазначена й інвестиційна діяльність. Таким чином, банківська ліцензія має автоматично надавати установі право здійснювати інвестиційні операції на фондовому ринку, не висуваючи вимог на придбання будь-яких додаткових ліцензій. У цьому питанні необхідно звернутися до позитивного досвіду найбільших світових фондових бірж. Зокрема умовою членства на Лондонській фондовій біржі є виключно авторизація компанії як інвестиційної фірми або кредитної установи органами фінансового контролю Великобританії або Європейського Союзу [14], без додаткової подальшої ідентифікації за бажання здійснювати інвестиційні та посередницькі операції на фондовій біржі.

Для прискорення процесів залучення банків до інвестиційних операцій на Українській фондовій біржі та забезпечення її розвитку і розширення діяльності керівництво НКЦПФР має здійснити низку заходів щодо скасування ліцензування банків на право здійснювати торгові операції на фондовому ринку, а ліцензію НБУ розглядати як єдиний документ, що дає дозвіл на виконання фінансових операцій на ринку цінних паперів.

Висновки. У статті розглянуто організаційні аспекти діяльності комерційних банків на фондовому ринку з придбання цінних паперів з метою фінансового інвестування. Визначено сегмент ринку фінансових ресурсів, на якому здійснюються інвестиційні операції банків. Теоретично обґрунтовано необхідність спрощення процедури отримання дозволів на участь у торгах на фондовій біржі, що прискорить розвиток вітчизняного фондового ринку та сприятиме зростанню обсягів інвестиційних потоків у національну економіку.

Список літератури

1. Гольцберг М. А. Основы финансового инвестирования / М. А. Гольцберг, Л. М. Хасан-Бек. – К. : МЦПІМ, 1995. – 114 с.
2. Диба М. І. Девелоперські компанії на інвестиційному ринку України : монографія / М. І. Диба, Є. А. Поліщук. – К. : КНЕУ, 2011. – 422 с.
3. Про цінні папери та фондовий ринок [Електронний ресурс] : Закон України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.
4. Звіт Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку за 2008 рік // Офіційний сайт Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nssmc.gov.ua>.
5. Звіт Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку за 2009 рік // Офіційний сайт Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nssmc.gov.ua>.
6. Игонина Л. Л. Инвестиции : учеб. пособие / И. И. Игонина ; под ред. д-ра экон. наук, проф. В. А. Слепова. – М. : Экономистъ, 2005. – 478 с.
7. Луців Б. Інвестиційний банківський портфель : монографія / Б. Луців. – К. : Лібра, 2002. – 192 с.
8. Положення щодо організації діяльності банків та їх відокремлених підрозділів при здійсненні ними професійної діяльності на фондовому ринку : затверджено рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку 16.03.2006 № 160 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.
9. Порядок та умови видачі ліцензії на провадження окремих видів професійної діяльності на фондовому ринку, переоформлення ліцензії, видачі дублікату та копії ліцензії : затверджено рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку 26.05.2006 № 345 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.
10. Річний звіт Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку за 2010 рік [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. – Режим доступу : <http://www.nssmc.gov.ua>.
11. Фондова біржа ПФТС // Офіційний сайт Української фондової біржі ПФТС [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pfts.com/uk>.
12. Школьник І. О. Фінансовий ринок України: сучасний стан і стратегія розвитку : монографія / І. О. Школьник. – Суми : УАБС НБУ, 2008. – 348 с.
13. Юркевич О. М. Визначення сутності та ролі інституційних інвесторів на фінансовому ринку України / О. М. Юркевич // Формування ринкової економіки. – 2011. – № 26. – С. 149–157.
14. Rules of the London Stock exchange // London Stock Exchange official web-site [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.londonstockexchange.com>.

Отримано 08.08.2013

Summary

The article refers to organizational aspects of bank financial investment operations on the stock exchange. The author suggested representing the structure of financial market as a combination of three financial instruments markets. Bank investment operations are considered to be realized on both investment and financial markets due to their bilateral character. Certain recommendations to improve the procedures of trade licenses receipt to operate on the stock exchange were proposed.